

УДК 821.1612–36.09:398.23(477)

НАТАЛЯ МЕЛЬНИК

м. Кривий Ріг

melnik75_8@ukr.net

ПРИГОТУВАННЯ СТРАВИ ЯК ЗАСІБ ВИРАЖЕННЯ АМБІВАЛЕНТНОСТІ ЖІНОЧОЇ ДУШІ (ЗА РОМАНОМ СОФІЇ АНДРУХОВИЧ «ФЕЛІКС АВСТРІЯ»)

У статті досліджуються художні функції описів страв та процесів їх приготування, наявні в романі сучасної української письменниці Софії Андрухович. Акцентовано увагу на тому, що густативні образи в творі є засобом розкриття внутрішнього світу жінки, відображенням філософії життя персонажів роману.

Ключові слова: роман, страв, внутрішній конфлікт, концепція людини.

Новітня українська література – постійний об'єкт мистецтвознавчих дискусій. Як важлива складова світової культури, мистецтво слова завжди віддзеркалює прогресивні та деструктивні процеси в суспільстві. Попри намагання сучасних авторів відійти від літературних канонів, ідейної визначеності, пограти з читачем, на тлі величезного потоку текстів-одноденок з'являються по-справжньому вартісні твори, що вирізняються особливою стилістикою, глибокою філософічністю та психологізмом. Іноді за неокресленістю та поверховістю сюжету приховано глибоку і вражаючу історію.

Роман Софії Андрухович «Фелікс Австрія» – переможець Всеукраїнської премії «Книга року ВВС», володар нагороди «Форуму видавців», премії «ЛітАкцент», літературної відзнаки Visegrad Easten Partnership Literary Award. Сучасна літературна критика справедливо відзначає майстерність авторки у створенні психологічних портретів персонажів, умінні відтворити атмосферу історичної доби.

Предметом нашого наукового інтересу став особливий змістовий пласт твору, що відіграє в ньому важливу смислотворчу роль – це страви та процес їх приготування. Саме вони в роман є засобами відображення внутрішнього світу (стану) людини та ключовими елементами творення його ідейного змісту.

Художні функції образів страв у літературного творі є предметом зацікавлення дослідників досить давно [3, 7]. Поняття «їжа»,

«страв», «кухня» в літературному дискурсі – багатозначні. Часто «кухнею» називають творчу лабораторію письменника, систему засобів, якими він користується в процесі написання твору. Так, у Автокоментарі до книги «Острів Крк та інші історії» Ю. Іздрик зазначає: «Мені лише цікаво поглянути на ці, доволі давно написані речі з певно дистанції. Поглянути не стільки для того, щоб зрозуміти НАВІЩО я пишу < ...>, скільки для того, щоб усвідомити ЯК я пишу. Чомусь оте ЯК прийнято називати «письменницькою кухнею» (знову напрошуватимуться гастрономічні алюзії). Так от, цікаво було б зазирнути до цієї власної кухні, перевірити, чи все там в порядку з начинням, чи достатньо спецій у шафках, переглянути вміст холодильника (і з огляду на свіжість продуктів і з огляду, скажімо, на середній вміст холестерину в них), а також упевнитися в достатності солі та круп, дізнатися нарешті, чи є у мене мікрохвильова пічка, чи я і далі змушений підігрівати все на пательні <...>, підрахувати, скільки порожніх пляшок від різноманітних напоїв (переважно міцних і дуже міцних) назбиралося під столом, провести санітарну інспекцію, і врешті-решт встановити, чи достатньо збалансовану і здорову їжу готую я на цій кухні для себе й своїх потенційних клієнтів-читачів, а чи, може, найвищий час видати вердикт про закриття цього підозрілого закладу із конфіскацією майна його власника [2].

Страви та процеси їх приготування в романі Софії Андрухович «Фелікс Австрія», на

нашу думку, позбавлені традиційних описово-побутових функцій. Це окремих самостійний художній сегмент твору, що визначає динаміку подій, рухає сюжет, маркує персонажів із погляду морально-етичних орієнтирів авторки і є ключовими елементами ідейного змісту роману.

Приготування страви – час для усвідомлення Стефою свого «Я», потреб власної душі. Жінка раптом усвідомлює, що давній знайомий о. Йосип досі їй не байдужий. Колись вона не сприйняла серйозно кохання молодого студента-медика, а тепер зрозуміла, що втратила свою долю. Проте, гонор жінки не дозволяє їй у цьому зізнатися. З іншого боку, Стефанія усвідомлює безперспективність подальших стосунків, адже її коханий чоловік – одружений священник. Вибухова, категорична, прямолінійна особистість, Стефа водночас є глибоко моральною людиною з міцними духовними цінностями. Тому вона не може допустити навіть думки про можливість стосунків із о. Йосипом, хоч і любить його посправжньому. Так внутрішній конфлікт, буря, що вирує в душі жінки, сублімується в процес приготування страви: *«Я швидко привела себе в порядок, облилась холодною водою, почесала коси для заспокоєння, заплела їх і намастила скроні м'ятною олією. Я навіть відчула приплив бадьорості та веселоців, що трапляється зі мною не так часто. Стефцю, думала я, берися до роботи, зготуй таких ливів, щоб панство від того смаку тарілки поз'їдало. Влаштуй їм таку гостину, щоб панотець пошкодував, що ти не стала його жонкою, думала я і шкірилась сама до себе, хвацька і брава, відчуваючи, що вогонь нетерпіння розгоряється в руках і в попереку, як мені вже хочеться братися за приготування, аби все було досконало»*[1, 71–72].

Не знаючи, як учинити після грубого натяку Аделі на колишнє кохання о. Йосипа, Стефанія викидає готову страву з риби за вікно. Такий нелогічний вчинок свідчить не лише про вибуховість характеру жінки, але й про стан великого внутрішнього напруження, яке вона відчуває. Це також протест проти нахабного втручання Аделі в їхнє з Йосипом романтичне минуле: *«Я підвелася, вийшла з-за столу, взяла таріль із линами і, розмі-*

реними кроками підійшовши до вікна, розчачнула його й викинула страву просто в рясні потоки. «Пішла риба спати», – проказав після хвилиної тиші Петро. Я стояла до них спиною й отупіло дивилась на стіну дощу» [1, 87].

Під час приготування кави Стефанія заспокоюється. Розміреність процесу, концентрація на визначеному порядку рухів гармонізують внутрішній стан жінки і є суголосними нормалізації її психіки, поступовому заспокоєнню в салоні: *«Я трохи затрималась на кухні, готуючи каву: не поспішаючи, смажила кавові зернятка, перемелювала їх, засипала до пушки в машинці, заповнювала машинку водою, чекаючи, аж поки звариться, а потім знову чекала, поки осядуть фуси. Коли повернулась, у салоні було спокійно»* [1, 87].

Також процес відбору якісної кави, її приготування свідчать про цілісність природи Стефанії. Вона не може собі дозволити придбати та приготувати погану каву: *«Пан Гальперн хитав головою, відміряючи для мене зерна міцної зеленої кави з Сальвадору і арабської мокки – аж по 13 з лишком, дорогої, як дідько, але такої ароматної, що здуріти можна. Нехай я не годна витримувати навіть виду Петрового, але не можу собі дозволити варити йому нездалу каву. Така вже я є»*[1, 91–92].

Дівчина, наділена гострим розумом, яскрава особистість, яка має на все власний погляд, через примху долі не лише змушена служити панам, але й постійно залишатися в тіні. Такі життєві обставини, відсутність особистого життя, можливостей самореалізуватися, вірність обіцянці, яка не дозволяє Стефанії відірватися від родини Аделі, призводять до глибокого внутрішнього конфлікту: з одного боку – прагнення свободи, з іншого – усвідомлення залежності та відповідальності за долю інших. Усе ускладнюється тим, що до такого життя жінку ніхто не змушує. Це її власне рішення, самопожертва.

В душі Стефанії вирує буря почуттів, сумнівів, образ, спогадів. Вона постійно аналізує власне життя та вчинки інших, осмислюючи їх із позицій духовних категорій. Лише процес приготування страв є для жінки засобом отримання спокою та гармонії з собою. Готуючи їжу для інших, Стефанія відкриває власну душу, посправжньому живе: *«Як не можу*

знайти спокою, то завше пораюсь біля кухні: щось ціджу і перетираю, пражу-смажу, варю, начиняю. Коли шкварчить в оліві цибуля, на весь будинок пахне часник, а я наскрізь просякаю запахом готування, на серці відразу стає просторіше – і вже дається далі жити» [1, 106].

Жінка неначе сама стає тією стравою, яку вона з любов'ю та відповідальністю готує для інших: «Коли ж гощу своїм їдженням Аделю й Петра чи ще кого – то й сама стаю ароматною, як смажений часник, соковитою і солоною, як полядниця, гострою, як перець, делікатною як молочний пудинг, жирною і ситною як печена качка. Віддаю себе – і віддала б без лишку. Тільки б їли. Бо як не їдять, то стає тяжко й гірко: не хочуть мене, нехтують» [1, 106].

Любляча і милосердна людина, Стефанія пече тістечка-птахів для в'язнів, щоб і до них прийшло відчуття свята, допомагає паніматці навести лад у будинку та на кухні. Розуміючи, що перед ним людина з великою душею, о. Йосип говорить: «У тебе є великий талант – дбати про інших. Це справжній дар, бережи його. Але часом мусиш і сама про себе подбати, й іншим дозволити» [1, 138].

Високодуховна особистість, Стефанія тяжко страждає через усвідомлення свого забороного кохання до о. Йосипа, намагається приховати власні почуття, турбується про те, як до цього поставиться суспільна мораль: «І що може бути страшніше від того, що однієї миті, коли я, розчакхнута під поглядом отця Йосипа, розм'якла від турботи за Фелікса, постану перед очима решти люду, і вони побачать мене, як на долоні <...> вона, ця служниця, націлилась на високі сфери, її ваблять найтяжчі гріхи, не маючи власних дітей, вона взяла собі за сина страшне якесь чортеня і морочить голову доброму парохві, який просто уважний до кожної душі, чистий, наївний, який і незчується, як покотиться слідом за нею в геєнну вогненну» [1, 158–159].

Любов Стефанії до о. Йосипа – не просто кохання жінки до чоловіка, це, по суті, *agape*, що є найвищим виявом любові духовної. Картини зустрічей із священником, спогади про них свідчать про особливий рівень цих стосунків. Розуміючи абсолютну відповідність о. Йосипа своєму духовному призначенню, Стефанія намагається всіляко його підтрима-

ти. Душа жінки відкрита до морального удосконалення, а її любов – шлях до пізнання важливих духовних істин: «Я пригадала його цілющі обійми, коли він порятував мене від двох вояків, а потім від власних спогадів. Як я заливалась слізьми, огорнута білим фелоном, зітканим з небесного повітря, пронизаним співом ангелів. Ніколи раніше я не молилась, ніколи не думала стільки про Бога, не ходила до храму, <...> поки не з'явився у моєму житті отець Йосип. З цієї миті я виразно відчула, як гойдаюсь серед зірок на небесній гоїдалці й кінчиками мештів торкаюсь рогатого місяця»[с. 200]; «Він не знає, що казав мені отець Йосиф: життя – для того, щоб служити Богу. У цьому – найвища радість і єдиний сенс. Людина – створена за образом і подобою Господа. Служачи людині, ти служиш Богові» [1, 225].

Шевальє Торн – шахрай, злочинець, негідник і водночас тонкий психолог, глибоко розуміє внутрішні механізми поведінки Стефанії, осмислюючи її кулінарний талант як вияв певної філософії життя, високої любові до інших людей: «Ніколи не перестану чудуватися з того, як глибоко проросла в людській істоті любов <...> Розжовуєш цей соковитий, цей ароматний шматочок – і слина твоя розмішується з правдивим соком любові, і її магія всякає тобі в кров. Любов буває неможливо носити в собі<...> Тоді мусиш драїти долівку, пуцувати скло, чистити срібло – так, панночко Чорненко? Аби якось то витримати, аби не вдушитись... А часом розпирає зсередини золотим світлом, пурханням пташиної зграї, вибухом шампана – і тоді мусиш пекти і варити, місити, готувати, різати, сікти, солити, завивати і скручувати, аби бодай трохи вивільнитись від того шаленства, від солодкого очманіння. Чи добре я все кажу, панно Стефо? <...> Хтось любить їжею, хтось каменем, хтось молитвою» [1, 181–182; 187].

Приготування їжі для Стефи – це справжньому мистецький акт. У цей процес жінка вкладає всі свої творчі потенції, всю силу гарячого серця. Для неї це не просто повсякденна робота – це відображення її душі, суперечливості, проте, справжності її духовного світу, матеріалізація філософії її життя, засіб матеріального вираження найвищої любові до іншої людини: «Я пектиму плячки з

малиною, афинами, суницями, готуватиму м'ясо і рибу, буду начинювати яйця, бульбу, гриби, помідори. Люди їстимуть мою їжу. Їм смакуватиме, вони будуть приводити до мене своїх рідних і друзів. Людей, яких я годуватиму, ставатиме дедалі більше. Вони подорожуюватимуть, будуть перепливати океан, перетинати Європу. Люди, наповнені моєю любов'ю, зустрічатимуться з Аделею, цілуватимуть їй руку, посміхатимуться до дитини. Навіть з протилежного боку Землі, схожої на глобус із кабінету доктора Ангера, моя любов доходиме до неї» [1, 277].

Відсутність страв, безлад у господі на кухні о. Йосипа та його дружини Іванки свідчать про невлаштованість їхнього родинного життя. Напівголодне існування подружжя символізує відсутність справжнього духовного зв'язку між чоловіком і дружиною, спільної духовної мети: «Кави – ні правдивої, ні збіжжєвої – не знайшлося: денце слоїка, на який мені вказала Іванка, було ледь присипане темним порошком. Та воно й на краще. Я швидко закалатала воду з принесеним малиновим соком, покряяла на скибки великі і тверді грушки, прохолодні, хрумки і соковиті. Думала – хліб мусить в хаті знайтися. Де ж там! Хліб був, але геть заскорузлий, як каменяка – придатний хіба для того, щоб цвяхи забивати. То що ж, налила меду до малої мисчини – можна капати його на скибку грушки, запивати водою з малиновим соком, та й уже щось, є чим гоститись» [1, 197].

Важливу роль у творі відіграють описи споживання страв. У процесі змалювання того, як люди їдять, авторка не лише насичує картини важливими психологічними деталями, а й відображає життєву концепцію персонажів. Так примітивні, обмежені особистості (вартові в'язниці, дружина о. Йосипа) відповідно й споживають їжу. Авторка акцентує на

приземленості життєвих інтересів цих персонажів, відсутності духовних важелів їхнього існування. Письменниця навмисно позбавляє такі картини естетизації, адже головна мета персонажів під час їжі – не спілкування, не обмін думками, а бажання швидше насититися: «Вони реготали, ригали і троцили їжу, яку я з таким трепетом готувала минулої ночі, самозабутньо вдихаючи всю свою істоту в кожен шматочок, у кожную зернинку» [1, 113]; «Вона пожадливо жувала грушки, вимастивши підборіддя медом, при цьому невидючим поглядом втупившись у садок, як на порожній аркуш паперу <...> Вона широко роздувала ніздрі й сопіла, як втомлена старша пані» [1, 200].

Попри намагання авторки переконати захоплених читачів у тому, що це просто книга лише про їжу «в історичних декораціях», глибина психологічних малюнків, зворушливість історії двох абсолютно різних (за соціальною приналежністю та життєвою концепцією) жінок, майстерність у змалюванні історичного часу, свідчать про те, що перед нами один із найкращих зразків сучасної української літератури [4].

У романі йдеться про події у Станіславі початку ХХ ст., проте читачеві зрозуміло: твір про складність, суперечливість жіночої душі, яка є вічною загадкою.

Список використаних джерел

1. Андрухович Софія. Фелікс Австрія [Текст]: роман / Софія Андрухович. — Львів : Видавництво Старого Лева, 2016. — 288 с.
2. Іздрік Ю. Автокоментар / Юрій Іздрік. Острів КРК та інші історії. — Режим доступу: <http://www.rulit.me/books/ostriv-krk-ta-inshi-istorii-read-214144-20.html>.
3. Ковпик С. І. Поетика густативів (на матеріалі творів української прози ХІХ ст.): монографія / Світлана Іванівна Ковпик. — Кривий Ріг: 2014. — 179 с.
4. Пузій М. «Фелікс Австрія» Софії Андрухович: бестселер по-галицьки — Comma / Маргарита Пузій. — Режим доступу: http://comma.com.ua/article/feliks_avstriya_sofii_andruhovich/.

NATALIA MELNYK
Kriviy Rig

COOKING AS A MEANS OF EXPRESSING THE AMBIVALENT FEMALE SOUL (BASED ON THE NOVEL BY SOFIA ANDRUKHOVICH "FELIX AUSTRIA")

The article investigates the stylistic functions of the dish descriptions and the processes of its preparation represented in the novel of modern Ukrainian writer Sofia Andrukhovych. The paper focuses on the fact that the gustatory images in the work are the means of disclosing the inner female world, reflecting the philosophy of characters living in the novel.

Key words: novel, dish, internal conflict, human concept.